THE BIBLE FROM BUCHAREST- SYMBOL OF UNITYOVER CENTURIES

Agnes Terezia Erich
Prof. PhD., „Valahia" University of Targoviste

Abstract:The Bucharest Bible, printed in 1688 and also known as the "Serban Cantacuzino Bible", is a unique book in Romanian culture. Editing the Bible from 1688 was a complicated process that had to solve church terminology not previously encountered. Six years before the group of scholars responsible for writing the Bible in Romanian began to form. By having a broadcasting area covering practically all the territories inhabited by Romanians, and that its text was taken up in a very short time in the cult of the Church, each new translation of the Bible into Romanian directly influenced the evolution of spirituality, the language and, last but not least, even the Romanian artistic expression. The Bible appears in history as a symbol of national unity, because its intense circulation and the effort made to print it contributed to preserving the Romanian unity of language.

Keywords: Bucharest Bible, 1688, Serban Cantacuzino, Bible, Romanian language

În anul 1687, în tipografia lui Nikolaos Glykys, la Veneția, apărea textul Bibliei în limba greacă, lucrare susținută financiar de Şerban Cantacuzino, domnul Țării Românești. Acest fapt reprezintă un moment important, atât pe plan cultural cât şi politic, deoarece este o ediție foarte rară, imprimată în preajma urcării pe tron a domnitorului român. Această ediție se înscria într-o serie de cărți bisericești pe care viitorul domn se pregătea să le tipărească, cu ajutorul lui Nicolae Milescu.

Biblia, Veneția, 1687
Foaia de titlu
Sursa: http://www.onassislibrary.gr/en/collection/items/37882_en/

Pentru acțiunea sa de mecenat Șeban Cantacuzino va fi lăudat de Glykis în prefață, relevând atât ascendența lui bizantină, cât şi rolul său de protector al creştinătății.

La un an distanță va apărea Biblia de la București (1688), poate cea mai importantă carte din toate cele realizate în istoria tiparului românesc până la acea dată. Lucrarea a fost tipărită în doar 10 luni (Noiembrie 1687 – Septembrie 1688), în format în folio mare, cu textul aranjat pe 2 coloane/pagină. Acest fapt demonstrează nu numai abilitate manuală din

partea călugărilor tipografi (între ei şi Mitrofan, Episcop de Huşi), dar şi o înzestrare tehnică superioară.

Traducerea textului s-a făcut din limba greacă în limba română, dar confruntată şi cu versiuni latine şi slavone de către Nicolae Milescu Spătaru (Vechiul Testament), revizuită şi pregătită pentru imprimare de fraţii Radu şi Şerban Greceanu - aşa cum a demonstrat Virgil Cândea. De menţionat este şi faptul că această carte a fost imprimantă sub supravegherea şi cu *"totu meşteşugul tipografiei şi îndireptării cuvinteloru rumăneşti ostenitoriu, de Dumnezău iubitoriulu Mitrofanu episcopulu de Huşi*", cel care tipărise o serie de cărţi importante în Moldova.

Interesantă este aprecierea făcută în prefața cărții de patriarhul Ierusalimului, Dosithei, cu privire la importanța traducerii **Bibliei**în româneşte: *"Şi ajutor bisericii, cu tălmăcirea Bibliei în limba românească, ai făcut a se citi de preoţii cei din ţară".* Dosithei arată, mai departe, că înainte de traducerea **Bibliei** în română, această scriere era ca o *"grădină închisă şi fântână pecetluită ce folosu iaste dela amândoao?".*

Titlul apare pe o pagină întreagă încadrată în chenar cu ornamente tipografice şi arată că s-a tradus "*dupre limba elinească spre înțelegerea limbii româneşti*". Tipărirea "s-au săvârşit"-continuă-"*cu îndemnarea dumnealui Constantin Brâncoveanul, marele logofăt, nepot de soră al măriei sale, carele după pristăvirea acestui mai sus pomenit domnu den alegerea a toatei Ţării Româneşti pre dumnealui l-au coronat cu domniia şi stăpânirea a toată ţara Ungrovlahiei*".

Pentru a înțelege pe deplin importanța traducerii şi tipăririi **Bibliei** de la 1688 e necesară o trecere în revistă asupra eforturilor începute cu aproape două secole în urmă în vederea transpunerii în româneşte a acestei cărţi. Este cunoscut faptul că, timp de câteva secole, românii au fost singurul popor din lumea ortodoxă a căror limbă, după cum sublinia şi Virgil Cândea, nu avea nimic în comun cu limbile folosite în cultul ortodox european - slavona şi greaca. Astfel, primele traduceri în limba poporului au vizat Psaltirea și Noul Testament, cărți indispensabile vieții creștine. Traducerile cele mai vechi constituie corpusul unor texte din secolele XV-XVI: fragmente din Faptele Apostolilor, din Epistole şi Psaltirea (Codicele Voroneţean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Voroneţeana). La jumătatea secolului al XVI-lea, Filip Moldoveanul va tipări la Sibiu**Evangheliarul slavo-român** (1551-1553), cel mai vechi text tipărit al Noului Testament în limba română. Această acțiune va fi continuată de Diaconul Coresi, la Braşov, prin tipărirea în limba română a **Tetraevanghelului** (1561), **Faptele Apostolilor** (1565-1567), **Psaltirea** (1570) şi **Psaltirea slavo-română** (1577). Un moment important îl constituie apariția **Paliei de la Oraştie**, la 1582, care cuprinde primele două părţi din Vechiul Testament (*Geneza* şi *Exodul*) în traducerea lui Efrem Zakan, Ştefan Herce, Moise Pestisel şi Archirie. În secolul al XVII-lea, la Alba Iulia (Bălgrad) va apărea prima versiune integrală în limba română a **Noului Testament** (1648), considerată drept *"una dintre pietrele fundamentale pe care s-a clădit, în secolele următoare, limba româna literară*", precum și o **Psaltire**(1661) tradusă din ebraică. Mitropolitul Simion Ştefan subliniază, în celebra prefaţă Noului Testament importanța unei asemenea lucrări pentru viaţa spirituală a Bisericii şi, totodată, atestă intenția de a o difuza în toate teritoriile locuite la acea vreme de români. **În timpul domniilor lui Matei Basarab, în Țara Românească, și Vasile Lupu, în Moldova, asistăm la publicarea primelor cărți în limba română cu girul Bisericii ortodoxe, fiind tipărite primele pravile și primele cazanii în limba română, precum și primele cărți de cult cu indicațiile tipiconale transpuse, de asemenea, din slavonă în românește. Astfel, apare la 1640 Pravila de la Govora și Evanghelia învățătoare, la 1642, tot la aceeași tiparniță. Urmează** Spătarul Nicolae Milescu care va traduce **Vechiul Testament** (1667), iar sub grija mitropolitului Teodosie se va tipări la București **Evangheliaru**l (1682) şi **Apostolul** (1683), sub patronajul

lui Şerban Cantacuzino. Toate acestea vor pregăti terenul pentru apariția, la 1688, a **Bibliei de la Bucureşti** - prima ediţie integrală în limba româna a textului Sfintei Scripturi.

Cartea a fost tradusă după textul *Septuagintei* de către logofeţii Şerban şi Radu Greceanu, ajutați de Stolnicul Constantin Cantacuzino, fratele lui Șerban Cantacuzino, cărturar şi istoric renumit al acelor vremuri, care a fost răspunzător de „clarificarea pasajelor dificile şi a termenilor tehnici". Aceştia au fost sprijiniți de arhiereul Ghermano de Nyssa (directorul Academiei greceşti din Constantinopol), de Sevastos Kymenites (directorul şcolii greceşti din Bucureşti), de Mitrofan, episcopul Huşilor, precum şi, după cum subliniază mitropolitul Teodosie în cuvântul introductiv, de alţi "*ai noştri oameni ai locului, nu numai pedepsiți întru a noastră limbă, ce şi de limba elinească având ştiință ca să o tălmăcească*".

Din punctul de vedere al traducerilor, **Biblia** de la 1688 valorifică experiența traducerilor anterioare, devenind un punct de referință pentru toate traducerile care se vor mai elabora de aici înainte, până la 1914. Importanța acestei traduceri este dată şi de faptul că, prin prelucrarea celor trei graiuri româneşti (moldovenesc, prin traducerile Milescu-Dosoftei; ardelenesc, prin traducerea **NoulTestament**, al lui Simion Ştefan; muntenesc, prin contribuțiile fraţilor Greceni şi prin supervizarea făcută stolnicul Constantin Cantacuzino), s-a înfăptuit unitatea lingvistică a textului Bibliei, devenind un fel de sinteză de limbă românească scrisă până atunci.

De asemenea, Constantin Brâncoveanu a conştientizat importanţa instrumentelor lingvistice folosite la traducerea Bibliei de la Bucureşti şi a creat, pe vremea când era ispravnic, pentru tipărirea ei, un fond lexicografic din care făcea parte *Lexiconul greco-latin* al lui Varinus Favorinus (1522) şi *Biblia Sacra Polyglota* (1653 –1659).

Referitor la arta ornamentală trebuie să spunem că lucrarea nu este foarte bogată în aceste elemente decorative. Astfel, foaia de titlu este una simplă, titlul fiind încadrat într-un ornament de tip tipografic.

Foaia de titlu
Sursa: Exemplarul deținut de Biblioteca Județeană Dâmbovița

Pe verso foii de titlu, este redată stema Țării Românești, amplasată în interiorul unui scut rotund, înconjurat de frunze de acant. Pasărea heraldică este reprezentată cu crucea în cioc, cu capul orientat spre stânga, sitută în mijlocul figurii unei pajure bicefale (vultur imperial cu două capete), ţinând în gheare spada şi sceptrul (stema familiei Cantacuzino). Coroana imperială domină întreaga imagine, evocând tăria, puterea şi izbânda domniei lui Şerban Cantacuzino asupra duşmanilor "văzuţi şi nevăzuţi", după cum spun versurile elogioase închinate stemei.

Stema Ţării Românești
Sursa: Exemplarul deținut de Biblioteca Județeană Dâmbovița

Frontispiciile sunt realizate în stil baroc, fiind formate din lujeri care răsar din gura unui mascheron central. Florile reprezentate sunt cele de bujor, floarea soarelui şi fructele de rodie. Un alt frontispiciu prezent în **Biblia** de la 1688 este mai îngust şi apare doar floarea soarelui.

Frontispiciu
Sursa: Exemplarul deținut de Biblioteca Județeană Dâmbovița

Iniţialele ornate prezintă motive fitomorfe sau antropomorfe, de regulă fiind încadrate dreptunghiular, conținând în general ornamente vegetale din frunze şi flori stilizate. Ornamentele din interiorul lor diferă de la literă la literă, dar şi în cadrul aceleiași litere existând reprezentări diferite. De exemplu, este de remarcat litera **P** chirilic care reproduce imaginea sfântului Petru.

Inițială ornată
Sursa: Exemplarul deținut de Biblioteca Județeană Dâmbovița

Având în vedere cele expuse referitor la procesul de traducere, subliniem că pe această cale au fost create premisele necesare circulației acestei lucrări la un nivel foarte larg, în întregul spaţiu al ortodoxismului românesc, datorită necesității resimțite la nivelul oamenilor simpli, fiind întâia traducere integrală a **Bibliei** în limba română, influențându-se astfel limba noastră literară. Cartea a fost pregătită în vederea difuzării în ţară, pentru a se afla despre noua schimbare de domnie, fiind primul manifest distribuit de Constantin Brâncoveanu în scopul creării legăturilor necesare pentru politica ce o va impune.

Fiind o lucrare extrem de scumpă, ea nu a putut pătrunde în satele mai mici din Transilvania, ale căror posibilități materiale nu permiteau cumpărarea unei astfel de cărți, dar prezenţa ei a fost semnalată la Abrud (Alba), Ampoiţa (Alba), Arad, Avrig, Beiuş, Braşov, Deva, Oradea, Sălişte, Timişoara şi Viştea de Jos. Exemplarele aflate în circulație n-au avut itinerare întâmplătoare. Astfel, cel din Şcheii Braşovului a fost dăruit aşezământului de cultură de către domnitorul Constantin Brâncoveanu. De asemenea, cel de la Sâmbăta de Sus este tot o danie domnească, purtând însemnarea: "*Această Biblie s-au dat besearicei de la Sâmbăta de Sus den Ţara Ungurească".* Alt exemplar, aflat într-o colecţie particulară din Timişoara, păstrează o însemnare de danie autografă a domnitorului Şerban Cantacuzino.

Exemplare ale **Bibliei** de la București au circulat și în afara granițelor Țărilor Române. De pildă, un exemplar al ei a fost înmânat fostului mitropolit Dosoftei, aflat la vremea respectivă în surghiun în Polonia, iar un alt exemplar, care a aparținut cândva Papei Benedict al XIV, se află în present la Biblioteca Universității din Bologna.

Prin faptul că a cunoscut o arie de difuzare cuprinzând practic toate teritoriile locuite de români, şi că textul ei a fost preluat într-un timp foarte scurt în cultul Bisericii, fiecare nouă traducere a Bibliei în limba română a influențat în mod direct evoluția spiritualității, a limbii şi, nu în ultimul rând, chiar a expresiei artistice românești. **Biblia** apare în istorie ca un simbol de unitate națională, deoarece circulația sa intensă și efortul depus pentru tipărirea ei au contribuit la conservarea unității de limbă a românilor.

BIBLIOGRAPHY

Bibliografia *Românească Veche: 1508-1830.* Bucuresci: Stabilimentul grafic J.V. Socec, 1903, Tom I.

Dimitrescu, Florica. *Dinamica lexicului românesc.* București: Editura Logos, 1994.

Evanghelia învățătoare din 1642, prima cazanie în limba română tipărită la Mănăstirea Govora de Biserica ortodoxă a Ţării Româneşti [on line]. Disponibil pe web: Disponibil pe web:
https://cersipamantromanesc.wordpress.com/tag/evanghelia-invatatoare-sau-cazania-dn-1642/. Accesat: 04.10. 2018

Giurăscu, C. C. *Istoria românilor*, vol. 2. Bucureşti: Editura All Educational, 2003, p. 601.
https://cersipamantromanesc.wordpress.com/tag/evanghelia-invatatoare-sau-cazania-dn-1642/. Accesat: 04.10. 2018

Ionescu, Ștefan. *Epoca brâncovenească.* Cluj Napoca: Editura Dacia, 1981.

Oroș, Oana . O carte fundamentală pentru limba română: Biblia lui Șerban Cantacuzino [on line]. Disponibil pe web: https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/o-carte-fundamentala-pentru-limba-romana-biblia-lui-serban-cantacuzino. Accesat : 04.10.2018

Solomon, V.; Solomon, C. *Biblia de la Bucureşti (1688). Contribuţiuni nouă istorico-literare.*Tecuci, 1932.